

Vught en het water

De wateroverlast van februari 1995 drukte Vught en 's-Hertogenbosch met de neus op de feiten: de grens tussen land en water was dichtbij! Op een kaart van Nederland zonder dijken ligt deze regio pal aan zee. Maar getuige de vele waternamen in en om Vught weet men daar allang dat het water niet ver weg is. Vught bijvoorbeeld betekent "vocht" (het komt van "Fuchte" of later "Fughte") en dat verwijst duidelijk naar de moerassige bodem.

Vught ligt op de uitloper van een lage dekzandrug op bijna 5m+ NAP. Dat is laag als je bedenkt dat het Bossche Broek al onderloopt bij een waterhoogte van 4,90+. Een hoge waterstand in de Dommel betekende dan ook snel natte voeten voor de Vughtenaren.

Water is zowel vriend als vijand. Het heeft onmiskenbaar voordelen. Niet voor niets ontstond Vught aan de oever van een rivier. De Dommel was eeuwenlang een belangrijke vaarweg. Bij de Kleine Gent bevond zich een haventje en een veerpont. Sinds 1028 werd in Vught tol geheven: iedereen die Vught via de Dommel wilde passeren, moest betalen. Voor rijke Bosschenaren was Vught (en Esch) een aantrekkelijke woonomgeving. Langs de Dommel en de Essche Stroom werden kasteeltjes gebouwd, die gebruikt werden als tweede huis en soms zelfs als vaste woning. In oorlogstijd trokken de bewoners weer naar de stad en viel hun buitenverblijf vaak ten prooi aan plundering en verwoesting.

Maar water betekent ook bedreiging. In de Lage Landen is het water een natuurlijke vijand van de mens. In de strijd tegen het water spelen waterschappen een belangrijke rol. De oudste waterschappen nabij de regio 's-Hertogenbosch waren de Grote Waard (tussen Dordrecht en Heusden, dertiende eeuw) en de vier Maaspolders tussen 's-Hertogenbosch en Oss (veertiende eeuw). Omstreeks 1350 was de Maas tot Grave helemaal bedijkt, in het Land van Cuijk slechts gedeeltelijk. Daar stroomde de rivier bij hoge waterstanden soms via overlaten het Brabantse land in. Zo ontstond vanaf de zestiende eeuw een tweede, tijdelijke rivier, genoemd naar de overlaat bij Beers: de

De A2 onder water, 1995 (Foto: Brabant Pers).

Middeleeuwse Gendijk achter Sophias-Burg. De dijk loopt van de Kleine Gent naar de N65 (foto: Henk Smeets).

Beerse Maas. Brak er tegelijkertijd ook nog een Maasdijk tussen Grave en 's-Hertogenbosch, dan liep de hele noordflank van Brabant onder. De Aa en de Dommel konden onder die omstandigheden hun water niet kwijt en verergerden daarmee de problemen rondom 's-Hertogenbosch.

Tussen de veertiende en de zeventiende eeuw bouwden Den Dungen en Sint-Michielsgestel een systeem van ringdijken rondom hun dorpen om de Aa en de Dommel op afstand te houden. Ook Vught wierp - mogelijk al vóór 1450 - een halve ringdijk op: de Gendijk, die gedeeltelijk nog steeds bestaat. Om beheer en onderhoud van de dijk veilig te stellen werd in 1463 het Waterschap de Vughtse Akkers opgericht. Vught had ook te kampen met wateroverlast als 's-Hertogenbosch het gebied rond de stad onder water zette om zichzelf te verdedigen tegen aanvallers.

Het kerkdorp Cromvoirt had eveneens een halve ringdijk, waarvan beheer en onderhoud werden geregeld door het dorpsbestuur. In de negentiende eeuw nam de Binnenpolder van Cromvoirt die taken over. Veel ouder in het laaggelegen gebied ten westen van 's-Hertogenbosch was het Waterschap Boschveld en May.

Ondanks de ringdijken bleven Vught en Cromvoirt kampen met wateroverlast en overstromingen. De dijken boden

hiertegen onvoldoende bescherming. Zo ontstond het Heunwiel door een dijkdoorbraak. Deuteren, dat bij Cromvoirt hoorde, had regelmatig last van hoog water. De huizen daar, die op terpen stonden, werden dan door water van de buitenwereld afgesloten. In strenge winters bedreigden ijsschotsen de huizen. In 1795 en 1799 stond in Vught het water tot in de Lambertuskerk. Ook in de negentiende eeuw kregen de Vughtenaren herhaaldelijk natte voeten.

De oplossing van de wateroverlast rond 's-Hertogenbosch vroeg om maatregelen op landelijk niveau. Die bleven lange tijd achterwege omdat het systeem van overlaten (waardoor een groot deel van Noordost-Brabant jaarlijks onder water liep) belangrijk werd gevonden om overlast in Holland te voorkomen. Bovendien moest de vesting 's-Hertogenbosch de mogelijkheid houden om de omgeving onder water te zetten. Dat laatste veranderde in 1874, toen 's-Hertogenbosch de vestingstatus verloor. Langzaam maar zeker groeide op Rijksniveau het besef dat de problematiek van de grote rivieren moest worden aangepakt. De eerste stap naar een oplossing was de scheiding van Maas en Waal. Niet alleen werd het Gat van Heerewaarden (langs Zaltbommel gelegen) gedicht, maar ook kreeg de Maas dankzij de 'Wet tot Verlegging van den Maasmond' (1883) via de Bergsche Maas een eigen uitgang naar zee. In 1915 werd bovendien besloten het Maasvak tussen Grave en Maasbracht te kanaliseren. De overstromingen van 1920 en 1926 maakten

— De plotselinge was van het water heeft nu wederom den polder van het Boschbroek geheel en diep onder water gezet, zoodat het daarop staande gras en de hooibouw totaal verloren is. Honderde menschen zijn bezig, om de dijken van het Boschveld en May en die van het Ertveld de Muntel en de Vliert te hoogen, om zoo het nog mogelijk is de polders van dien naam op nieuw tegen overstroming te beveiligen en het weinig overgeblevene te behouden. Het water teekent thans hier aan de peilschaal 4 el 01 dm. A. P. of 10 dm. onder 0, zijnde het hoogste der waterkeering of het inundatiepeil, en blijft de was zoo aanhouden, dan is het te vreezen, dat al de dijken zullen bezwijken, waardoor behalve de polders aan het Boschveld en May, den Ham en de Rijskampen de landerijen onder Vlijmen, Cromvoirt en Vucht, het Ertveld de Muntel en de Vliert, ook de Maaspolders (waarvan de doorbraken onder Orthen en Rosmalen nog niet zijn kunnen gedigt worden) zouden verloren gaan. Kennelijk zal het dus andermaal zijn, en tevens eene diep te betreuren waarheid, dat door de niet daarstelling van het te lang verbeide nitwateringskanaal alleen, deze telken jare herhaalde rampen veroorzaakt worden.

Algemeen Handelsblad, 29 juni 1855.

de geesten rijp voor het plan van dr. C.W. Lely om de Maas tussen Grave en Gewande te verkorten en te verruimen. In 1940 bleek de capaciteit van de rivier voldoende toegenomen te zijn om de overlaat bij Beers te kunnen dichten. Twee jaar later was ook dat werk klaar. Dit verminderde het gevaar voor overstromingen en wateroverlast.

Voor Vught was ook de beheersbaarheid van Dommel en Aa van groot belang. Die was slecht. Dat kwam deels vanwege het grote aantal watermolens. Die maakten plaatselijk opstuwung van het water nodig. Daarnaast hadden 'vloeiweiden' in de Belgische Kempen (weiden die bevoloed werden door water uit de Maas) veel invloed op het peil van de Dommel, omdat daar het water naar werd afgevoerd. Dat kon worden opgelost door de afvoercapaciteit te vergroten, vooral door middel van verbredingen en bochtafsnijdingen.

Om die werken mogelijk te maken werd in 1863 het 'Waterschap De Dommel en de zich daarin ontlastende beekjes en rivieren' opgericht. Nadien werden grote stukken van de Dommel, zeker in de omgeving van Vught en Sint-Michielsgestel, verbreed en rechtgetrokken.

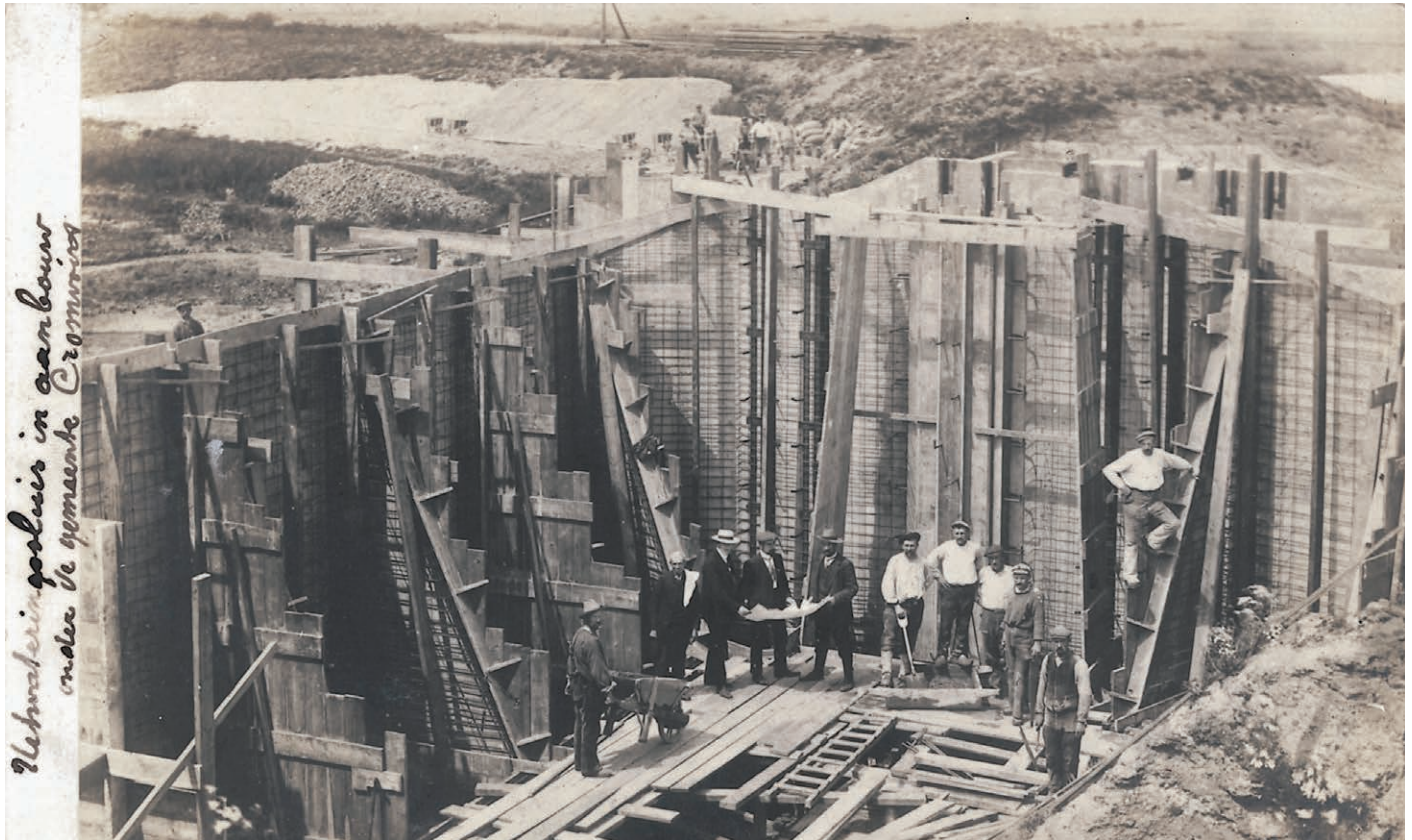
Er resteerde nog één probleem: de afwatering van het inundatiegebied (inundatie = onderwaterzetting) van Aa en Dommel nabij Vught. Bij hoge waterstanden in de Maas kon het water uit Aa en Dommel niet weg, maar werd de waterstand in deze riviertjes zelfs opgestuwd. De oplossing werd gevonden in het graven van het 19 kilometer lange afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen. Dit 'Drongelens Kanaal' kwam tussen 1905 en 1911 tot stand. In 1993 en vooral 1995 bleek dat de oude ervijand echter

niet was verslagen. In onze regio sloeg vooral het onderlopen van de A2 in als een bom. Het verkeersknooppunt door Vught stond onder water, waardoor verkeer niet mogelijk was. In een recordtempo kwam de 'Deltawet Grote Rivieren' in het Staatsblad (13 april 1995). Als uitvloeisel daarvan verrees langs de A2 in de buurt van de Dommel drie meter hoge dijken. Tegelijkertijd werd duidelijk dat men niet kon volstaan met het ophogen van rivierdijken. De rivieren moeten ook meer de ruimte krijgen. Vandaar dat overloopmogelijkheden zijn gecreëerd in het Bossche Broek en in de Gement.

(Basistekst: Henk Buijks, regiohistoricus BHIC)

Landgoederen in Vught omstreeks 1600. Jonck. Goosens huys is Kouwenberg en Heymanshuys is kasteel Maurick (Plans van Vestingen 4.OPV, Nationaal Archief, 's-Gravenhage).

Bouw van een schuifcomplex op de aansluiting van de Bossche Sloot op het Drongelens Kanaal omstreeks 1900. Sinds 2001 rijksmonument (collectie Peter van de Ven).

Geraadpleegde literatuur

Buijks, Henk 'Vught en het water', in: *Vughtse Historische Reeks*, deel VII, p. 7-23.

Buskens e.a., Ronald De Dommel. *Stroom door tijd, natuur en landschap*, Wijk en Aalburg 2011.

Cobben, Rob & Toine van Esch (red.) *Nederland vecht tegen het water*, z.p. (1995).

Sambek, Henk van & Nettie van de Langenberg-Scheepers *Met oog voor het verleden. Cultuurhistorie van het beekdal van de Essche Stroom*, z.p. 2010.